«خوێندنەوەیەکی ڕەخنەییانەی کتێبەکانی "خوێندنی / خوێندنەوەی کوردی"ی بنەڕەتی»

د. هاشم ئەحمەدزادە
(سوید)

(٢ - ٢)

٦،٣،٤- نیشانەی گواستنەوە ("")

نیشانەی گواستنەوە (quotation Mark) لە پاش و پێش ئەو ڕستە، دەستەواژە، یان وشەیەدا کە هی کەسێکی ترە و ئێمە دەقاودەق دەیگوێزینەوە نێو دەقی خۆمان، بەکار دێت. لە خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی سێیەمی بنەڕەتیدا بۆ یەکەم جار دوای پەیڤی "گوت": نیشانەی گواستنەوەی قسەی کەسێکی تر دانراوە، بەڵام بەداخەوە لەجیاتی نیشانەی ناسراوی جیهانی، واتە ""، جووت کەوانەیەکی زل بە بۆشاییەوە لە سەرەتا و کۆتایی دێڕە گوێزراوەکاندا دانراوە. «(...)». هەمان شت لە لاپەڕەی ٨٥یشدا دووپات بووەتەوە.(٤٢) لە پێشەکیی ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی بنەڕەتیدا باس لەوە دەکرێت کە لەم "پەرتووکەدا" بابەتی ڕێزمان و خوێندنەوە کراوە بە یەک پەرتووک. دەقی ئەم پێشەکییە دوورە لە دەقێکی ڕەوانی بێ گرێوگۆڵ. سەرەڕای هەڵەی خاڵبەندی و ڕستەی نارێک و درێژ، لە ١٥ دێڕدا حەوت جار وشەی "پەرتووک" دووپات کراوەتەوە. نیشانەی بێ مانای ".." دوو جار و نیشانەی بێ ماناتری "..." یەکجار بەکار هاتووە و ناشێلگیری لە نووسینی پیتی "ڕ" دا زیاتر لە چوار جار دەبینرێت.

٦،٣،٥- پەراوێز و پرسی جووت کەوانە (parentheses)

کەوانە بۆ دەربڕینی ڕوونکردنەوەیەک لەنێو دەق، یان ڕستەیەکدا بەکار دێت. لە لاپەڕەی ٦ی خوێندنی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی بنەڕەتی، وەرزی دووەم، بۆ یەکەم جار کەوانە بە دروستی بەکار هاتووە و دوای کردنەوەی کەوانە بۆشایی دانەنراوە و پێش داخستنیشی بۆشایی دانەنراوە. "جیاکردنەوە (ڕووتەڵکردن)"، بەڵام لە لاپەڕەی ١٠٠ی ئەم کتێبەدا، کارکرد و شێوازی نووسینی کەوانە لە یەک دێڕدا بە چەند جۆر دەبینرێت. ئەمە بۆ جووت خاڵی نیشانەی گوتنیش (:) هەر وایە:

"گوارە:(ن): گوشوارە (خ)، گوهار(ژ)، گۆشوارە (گ)، گۆشخارە (خ)"

دوای جووت خاڵی پاش گوارە دەبێ بۆشایی هەبێت. هەر لەم لاپەڕەیەدا دوای چەندان نیشانەی جووت خاڵ بۆشایی دانراوە. دوای کەوانەکە بۆشایی پێویست ناکات. هەر لەم لاپەڕەیەدا لە چەندان جێگا دوای کەوانەی بەستراو بۆشایی نەهاتووە. دوای کەوانەی بەستراو ئیتر پێویست بە دوو خاڵ نییە و ئەگەریش هەبێت دەبێ بۆشایی بۆ دانەنرێت. لە کاتێکدا دوای "گوشوارە" بۆشایی دانراوە و دوایی "(خ)" نووسراوە، هەر وشەی دواتر ئەم ڕێسایەی بۆ ڕەچاو نەکراوە و "گوهار(ژ)" نووسراوە. ئەم بێ دیقەتییە لە سەرتاپای ئەم لاپەڕەیەدا و لە زۆر لاپەڕەی تری ئەم کتێبانەدا هەر

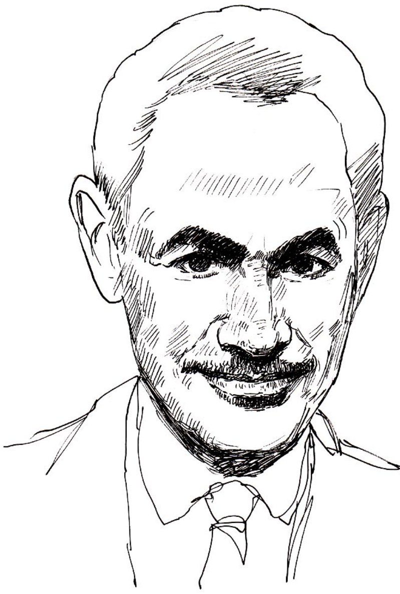

گۆران

جمەی دێت. لە بەشی فەرهەنگۆکی ئەم کتێبەدا کە لە سێ لاپەڕەدا جێگای بووەتەوە، بە دەگمەن دوو دێڕ بە شێوەیەکی شێلگیرانە نووسراون. لە لاپەڕەی ٤٦ی کتێبی خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی دووەمی بنەڕەتیدا نیشانەی پەراوێز بە شێوازی جیاواز بەکار هاتووە، جارێک بێ بۆشایی لەگەڵ وشەی پاش و پێش و جارێک بە بۆشاییەک، یان تەنانەت دوو بۆشاییەوە. لە کۆتایی شیعری لاپەڕەی سێیەمی کتێبەکەدا ناوی شاعیر، لەیلا مستەفا، لە جووت کەوانەدا (parentheses) بە ناشێلگیری نووسراوە. جووت کەوانەی یەکەم لەگەڵ یەکەم پیتی نووسراوی دوای خۆیدا بۆشایی نییە، بەڵام جووت کەوانەی دووەم بە بۆشاییەوە لە دواپیتی بەر لە خۆیەوە نووسراوە. "گۆرانی دەنکە گەنم"ی گۆران بە خاڵبەندییەکی سەیرەوە چاپ کراوەتەوە. ناوەکەی گۆرانیش خراوەتە ناو کەوانەوە و هیچیشی لەسەر نەگوتراوە. (٤٣) لە لاپەڕەکانی ٦٩- ٨٠ی ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی بنەڕەتییشدا کارکردی جووت کەوانە تەواو دەشێوێت. پرسیار ئەوەیە بۆچی ناوە تایبەتەکان دەخرێنە ناو پەرانتێزەوە؟ بۆچی ژمارەی ساڵ دەخرێتە ناو کەوانەوە؟ بۆچی تایتڵی گۆڤار و ڕۆژنامەکان دەخرێنە ناو کەوانەوە؟

٦,٣,٦- داشی کورت و درێژ – و–

داشی کورت و درێژ لە زۆر بواردا بەکار دێن. بۆ نموونە، داشی کورت لەنێوان مانگ و ساڵدا بۆ نیشاندانی زەمەن بەکار دێت. لە پاش و پێش داشدا بۆشایی دانانرێت. ساڵانی ٢٠١١ - ٢٠١٢، گوڵان-گەڵا ڕێزان.

داشی درێژ –

کاتێک جیاوازییەکی گەورە دەکەوێتە نێوان بەشی یەکەمی ڕستەیەک و پاشماوەکەی، لە داشی درێژ کەڵک وەردەگیرێت. "من هەرگیز مرۆڤێکی ئاوا ئازام نەبینیبوو – بەر لە ئێوە. هەندێک جار لەجیاتی جووت خاڵ دەکرێت لە داشی درێژ کەڵک وەرگیرێت.

ئەم نیشانەیە، لە کتێبەکاندا بەکار نەهاتووە.

٦,٣,٧- نیشانەی تێهەڵکێشان[ ]

کاتێک شتێک لە گواستنەوەیەکی ڕاستەوخۆ لە دەقێک زیاد دەکەین، ئەو وشە زیادکراوانە دەخرێنە نێو نیشانەی تێکهەڵکێشانەوە [ ]. ئەم نیشانەیە هەروەها بۆ لەخۆگرتنی فۆنێتیک و چۆنایەتیی درکاندنی وشە، بەتایبەتی لە زمانی ئینگلیزیدا، بەکار دێت. لە لاپەڕەی ٦٥ی ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی شەشەمی بنەڕەتی، نیشانەی [ ]. بۆ دێڕێک بەکار هاتووە کە دەبێ فێرخواز بینووسێتەوە. مرۆڤ نازانێ بۆ دەبێ ئەم دێڕە خرابێتە ناو ئەم نیشانەیەوە [ ]. کارکردی ئەو نیشانەیە لە نووسیندا بۆ کاتێکە کە مرۆڤ شتێکی زیاتر دەخاتە ناو دەقێکی گوێزراوەی ڕاستەوخۆ و مەبەستییەتی بەشە لێ زیادکراوەکە لە دەقە گوێزراوەکە جیا بکاتەوە.

٦,٣,٨- بۆشایی نێوان وشەکان و ڕستەکان

وشەکانی دەقێک بەهۆی بۆشاییەک لە یەکتر جیا دەکرێنەوە. هەمیشە دوای نیشانەیەکی نووسین کە لە خاڵبەندیدا بەکار دێت، بۆشاییەک دادەنرێت، بەڵام هەرگیز بەر لەو نیشانانە بۆشایی دانانرێت. یەک لە هەڵە هەرە زەقەکانی نووسین لەم کتێبانەدا، بێ سەروبەریی دانان، یان دانەنانی بۆشاییە لەنێوان وشەکاندا.

لە لاپەڕەی ٥٤ی خوێندنی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی بنەڕەتی، وەرزی دووەمدا ئەم ڕستەیە دەبینین: "نەخۆشی ئەنفلەوەنزای باڵندە و خۆ پاراستن لێی بۆ فێرخوازان ڕوون بکەوە. "لەم ڕستەیەدا یای پێوەندی بۆ "نەخۆشی" دانەنراوە. شێوەی درکاندن و گۆکردنی "ئەنفلەوەنزا" نازانرێ لە چ زمانێک وەرگیراوە؟ "خۆ پاراستن" یەک وشەیە و بووەتە دوو وشە. خاڵی کۆتایی ڕستەکە دوای بۆشاییەک دانراوە. تازە سەرتاپای ڕستەکە و شێوەی دارشتنەکەشی کێشەخوڵقێنە و زۆر لە دارشتنێکی ڕەوان

دووره. له لاپەڕەی ١١ی کتێبەکەدا، بۆ یەکەم جار ڕستەیەکی درێژی لێکدراو له دەقەکەدا بەکار دێت و ئەمە یەکەم جارە کە فێرخواز ڕستەیەکی ئاوا درێژ دەبینێت. زۆر گرنگە کە فێرخواز هەر له ئێستاوە فێر بێت کە بەشەکانی ڕستەیەکی ئاوا درێژ چۆن بە یەکەوە گرێ دەدرێن.

"کەروێشک ئارەزووی گێزەر دەکات،

مەڕ ئارەزووی گیا دەکات،

سمۆرە ئارەزووی گوێز دەکات،

منیش ئارەزووی گەزۆ دەکەم".

ڕاستییەکەی، ئەو دەقە بریتییە له چوار ڕستەی سەربەخۆ. بێ گومان دەکرێ ئەم ڕستانە بە هۆی ئامرازی پەیوەندییەوە بەیەکترەوە بلکێنرێن و بکرێن بە ڕستەیەکی تێکەڵاوی درێژ، بەڵام دەبێ لکاندنەکە یاساکانی گراماتیکی پەیڕەو بکات. ئەگەر ئەم ئەرکە بە کۆما بسپێرین، دەبێ کۆتا ڕستە بە هۆی ئامرازێکی پەیوەندییەوە، بۆ نموونە "و" بە بەشەکانی پێشترەوە بلکێنرێت، بەڵام لێرەدا ڕستەکان ڕیز کراون و شێوازی شیعرییان بە خۆوە گرتووە. هەڵبەت لەبیرمان بێت دیسانیش وەک هەمیشە کۆما دوای بۆشاییەک له وشەی پێش خۆیەوە هاتووە.

وێنەی فڕۆکە له لاپەڕەی ٩ی ئەم کتێبەدا بە ناو و ئاڵای کوردستانەوە، دەتوانێت بۆ فێرخواز زۆر هەستبزوێن بێت، بەڵام کە دەبینین دەقەکەی سەبارەت فڕۆکە سێ ڕستەیە و ڕستەکان بە کۆما لێک جیا کراونەتەوە ـ هەڵبەت دیسانیش دوای مەوداگرتن له وشەی پێش خۆیانەوە، مرۆڤ حیکمەتی پشت شێوازی ڕستە نووسینەکە تێناگات.

"سەفین سەیرکە،

ئەوە فڕۆکەی کوردستانە،

فڕۆکەی فریاکەوتنە، بۆمب و موشەکی نییە".

هەر بەم چەشنەش له لاپەڕەی ٦٢دا مرۆڤ له کارکردی کۆمای دوای ڕستەکان تێناگات. "پەری بەیانیان شیر و نان و قەیماغ دەخوات، قەیماغ له شیری گامێش دروست دەکرێت، بەرهەمەکانی شیر و نان و قەیماغ بۆ گەشەی لەش پێویستن". له لاپەڕەی ٣٤دا دەخوێنینەوە:

"نینۆک کردن زۆر چاکە،

پیشەی منداڵی پاکە".

ناتوانین تێبگەین کە ئەو کۆمایەی دوای دێڕی یەکەم بە مەودایەکەوە چییە و بۆ لەوێیە. پرسی بۆشایی نێوان وشەکان و بەشەکانی وشە ئەگەر بە دروستی ڕەچاو نەکرێت، دەبێتە هۆی تێکچوونی شیرازەی نووسین. له کاتی ئاوادا خوێنەر لەجیاتی خوێندنەوەی دروست، دەبێ پەنا بۆ هەڵدان و "پێمولیە" بەرێت. بۆ نموونە، بڕوانە ئەم ڕستەیە:

"مەر تالا مە یە

دەست پێشمەرگەیە

زمانێ کوردی". (٤٤)

لێرەدا تەنیا بە هێزی گومان دەتوانین بزانین "مەر تالا" یەک وشەیە و دەبێ بەسەریەکەوە بنووسرێت و ببێت بە مەرتالا. "ئیتر پرسی دانان و دانەنانی بۆشایی و خولڤاندنی گرفتی ڕێنووس بەردەوامە. "خەندە له قوتابخانەی دیلان دەخوێنێت و زۆر حەز لەخوێندنەوەی کوردی دەکات، مامۆستاکەی ناوی خاتوو ئاواتە."(٤٥) کارکردی کۆمای دوای "دەکات و پێش "مامۆستاکەی" چییە؟ "لەخوێندنەوەی" هەڵەیە و دەبێ لەنێوان "له" و "خوێندنەوە"دا، بۆشایی هەبێت. کە له لاپەڕەی ڕووبەڕووی ئەم لاپەڕەیە دەڕوانین و سەیری چالاکیی (٦) دەکەین، دەبینین بە دروستی "له" و "خوێندنەوەی"، وەک دوو وشەی سەربەخۆ هاتوون و دیارە کە له ڕستەشدا دەبێ وەک وشەی سەربەخۆ بەکار بێن. له کتێبی پۆلی یەکەمدا، بە دروستی، "و" وەک ئامرازی لکاندن، لەنێوان ڕستە و وشەکاندا بە شێوەی سەربەخۆ بەکار هاتووە، بەڵام زۆر جار "و" بە وشەی پێش له خۆیەوە دەلکێنرێت و ئەمەش ڕەوتی بەردەوامی و شێلگیری له کتێبەکاندا سەقەت دەکات. بۆ نموونە، له لاپەڕەی ٤٣ی کتێبی پۆلی یەکەم، وەرزی دووەمدا هاتووە: "گروپی تۆپ تۆپێن، بالەو پەت پەتێن." لێرەدا دەبێ "و" له پاش بالەوە بۆشایی بۆ دابنرێت تا وەک وشەیەکی سەربەخۆ حیسێب بکرێت. هەمان شت له لاپەڕەی ٤٦دا دووپات بووەتەوە. "قوتابی ژیرو چالاک خۆشەویستە." لێرەدا یای پێوەندی دوای قوتابییش نەنووسراوە. ئەگەر ناوەکە قوتابی بێت کاتێک بە ئاوەڵناوی دوای خۆیەوە دەلکێنرێت دەبێت یای (ی) پێوەندیشی بۆ دانرێت. له لاپەڕەی ٣٠ی کتێبی پۆلی دووەمدا بە دروستی دوای "قوتابی" یای پێوەندی هاتووە و بووەتە "قوتابیی خۆشەویست". ئەمە دروستە، بەڵام مرۆڤ دەکرێت بپرسێت دانەر، یان دانەرانی کتێبەکە له خۆیان ناپرسن ئەگەر فێرخوازێک لێیان بپرسێت جیاوازیی ئەم لاپەڕەیە لەگەڵ لاپەڕەکانی پێشوودا چییە کە "قوتابی" ئاوا

عەبدوڵڵا پەشێو

نووسراوە، وەڵامیان چی دەبێت؟ خۆ وە نەبێ ئیتر ئەم ڕاستییە لە لاپەڕەکانی داهاتوودا دیسانیش ڕەچاو بگیرێت. هەر هەشت لاپەڕە ئەولاتر، لاپەڕەی ٣٨، دیسانەوە دانەرانی کتێبەکە دەچنەوە سەر نەزمی پێشوویان و دەنووسنەوە "قوتابی"، و یای پێوەندی لەبیر دەکەن. لە لاپەڕەی ٩٦دا هەمدیسان ئەم دیاردەیە دەبینین: "من پاکو خاوێنی شارەکەم...". ئەگەر وەک وشەیەک سەیری "پاکوخاوێنی" بکرێت دەبێ بۆشایی نێوان دوو بەشەکە هەڵگیرێت، هەروەها لێرەشدا یای پێوەندی لەبیر کراوە. لە لاپەڕەی ٥٦دا ئەم وشەیە بە شێوەیەکی سەیر نووسراوە. "هەوای پاکو خاوێن"، یان پاک و خاوێن، یانیش پاکوخاوێن. وەک دەبینین، شێوازی دارشتنەوەی ئەم وشە لێکدراوەیە، هیچ کامیان نییە.

دەقی دوورودرێژ و حەوت دێڕیی "یاری چاوشارکێ" لە لاپەڕەی ٨٥ نموونەیەکی ترە لە بەکارهێنانی بێ بنەمای کۆما. مرۆڤ هەست دەکات لەم کتێبانەدا خاڵی کۆتایی ڕستە (.) تەنیا لە کۆتایی پەرەگرافدا دێت. هەر لە ناونیشانی دەقەکەدا یای پێوەندیی "یاری" فەرامۆش کراوە و دواتر هەموو ڕستە سەربەخۆیەکان تەنیا بە هۆی کۆماوە لە یەکتر جیا کراونەتەوە، هەروەها نیشانەی گواستنەوەی ڕاستەوخۆش ("") بە هەڵە بەکار هاتووە. لەسەرەتادا بۆشایی خراوەتە ناو نیشانەکە و یەکەم وشە و لە کۆتاییشدا لەنێوان دوایین وشە و نیشانەکە دیسانیش بۆشایی دانراوە. ئەگەر ئەم دەقە لەگەڵ دەقی لاپەڕەی ٩٣ بەراورد کەین و سەیری سێ ڕستەی دوایی دەقەکە بکەین، تێناگەین بۆ دەبێ لەم دەقەدا دوای ڕستەکان خاڵی کۆتایی دانرابێت. لە بواری گرامەرییەوە هیچ جیاوازییەک لەنێوان ئەم دەقە و دەقی لاپەڕەی ٨٥ لە ئارادا نییە. لە دەقی "خەون"یش لە لاپەڕەی ٨٨دا بەکارهێنانی بێ بنەمای کۆما بە بەربڵاوی دەبینین. ئەم دەقە دە دێڕە و تەنیا یەک خاڵ لە کۆتایی پەرەگرافەکەدا هاتووە. ئەمە لە کاتێکدایە کە لەم دەقەدا هەشت کۆما و دوو جووت خاڵ (:) و نیشانەیەکی سەرسوڕمان (!) بەکار هاتوون.

کتێبی وەرزی دووەمی پۆلی یەکەم کۆتایی دێت، بەڵام "ئەلفوبێی کوردی" کە لە لاپەڕەکانی ٦٩-٩٩دا هاتووە، بە شێوەیەکی ڕیزکراوی سیستێماتیک نەنووسراوەتەوە کە فێرخواز فێری بێت و تەنانەت لەبەریش بیزانێت و بزانێت چەند دەنگ، یان پیتمان لە زمانی کوردیدا هەیە.

کێشەی بۆشایی نێوان وشەکان و بەتایبەت بۆشایی نێوان وشە و ئامرازەکانی پێوەندی، بۆ نموونە "و"، لە کتێبی خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی دووەمی بنەڕەتییشدا هەروا بەردەوامە. کاتێک بۆ نموونە، لە لاپەڕەی ٦٤دا وشەیەکی وەک "ئاردو" دەبینین، نابێ چاوەڕوان بین ئەم وشەیە خاوەنی مانایەکی تایبەتە. لێرەدا مەبەست "ئارد"ە، بەڵام بە لکاندنی وشەی پێوەندیی "و" بە ئاردەوە، وشەیەکی تر ساز بووە کە ئارد نییە و بێ گومان نانیشی لێ دروست ناکرێت. یان کاتێک لە لاپەڕەی ٦٠دا، دەخوێنینەوە کە "قوتابی خۆشەویست ئەم پەندەی خوارەوە لەتێنووسەکەت بنووسەوە:"، بۆمان دەردەکەوێت کە هەمدیسان کێشەی ڕێنووسیی کتێبەکانی پۆلی یەکەم هەروا بەردەوامە. لەم ڕستەیەشدا، بۆشاییەک لەنێوان "لە" و "تێنووسەکەت"دا دەبێ هەبێ و یای پێوەندیی قوتابییش نابێ لەبیر بکرێت، هەروەها دانانی بۆشایی لەنێوان وشەی کۆتایی و نیشانەی جووت خاڵیشدا هەڵەیە. لە لاپەڕەی ٥٢شدا، کێشەی "و"ی لکێنەر و پاشگری "دا" بەردەوامە. "ئەمانە لە تینووسەکەت بنووسەوە: (گوڵ و ڕێحان، دارودرەخت، گژوگیا، گەنم و جۆ)". بۆچی تێنووس؟ بۆ "دا"ی پاشگر بۆ "تێنووس" دانەنراوە؟ کەوانەکانی سەرەتا و کۆتاییش بە شێوەی هەڵە دانراون و لە نووسینی دروست دوورن. ڕۆڵی کۆما لە تێکستێکی لاپەڕەی ٦١دا زۆر نارروونە. جاری وایە

دەکرێت لە جێگای کۆماکان خاڵی کۆتایی ڕستە دابنرێت و جاری وایشە دەکرێ بە وشەی پێوەندیی وەک "و" ئەرکەکە ڕاپەڕێنرێت. لە کتێبی خوێندنی سەرەتاییدا دەبێ یەک هەڵە، تەنانەت هەڵەی تایپیش نەبێت. لە لاپەڕەی ٦٣دا لەبیرچوونی یەک "و" دەبێتە هۆی هەڵەیەکی وشەیی مەزن و گەنمەکوتاو دەبێت بە "گەنمە کوتا"، بەڵام کێشەکە لێرەدا تەواو نابێت، کاتێک دەبینین لاپەڕەیەک دواتر لە "واتای وشەکاندا "هەمدیسان نووسراوە "گەنمەکوتا"، هەڵبەت ئەم جارە وەک یەک وشە، بەپێچەوانەی جاری پێشوو کە وەک دوو وشە نووسراوە. هەر لەم لاپەڕەیەدا، واتە لاپەڕەی ٦٤، دیسانەوە وشەکە بووەتە "گەنمەکوتاو". پرسیار ئەوەیە فێرخواز کام لەم وشانە بە جیددی وەگرێت و بیکات بە خەزێنەی هەمبانەی وشەکانی؟

لە گێڕانەوەی "چۆلەکە و ڕێوی" لە لاپەڕەکانی ١٠-١١ی خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی سێیەمی بنەڕەتیدا دیسانەوە کێشەی خاڵبەندی بە زەقی خۆی نیشان دەدات. "وەکو بی ناو ئاو دەلەرزی. "پەلاماری داو گرتی". لەم چیرۆکەشدا دەردەکەوێت کە نووسەرەکەی وەک وشەیەکی سەربەخۆ هەڵسوکەوت لەگەڵ ئامرازی پێوەندیی "و"دا ناکات و بە وشەی پێشەوەی خۆیەوە دەیلکێنێت. کێشەی "دا"ی کردار و "دا"ی پاشگر تێکەڵاو دەکرێت. یای پێوەندی فەرامۆش دەکرێت. کۆما و ئامرازی لکێنەری "و" لێک جیا ناکرێنەوە. ئەگەر بۆشایی نێوان وشەکان و تەنانەت بەشەکانی وشە بەدروستی ڕەچاو نەکرێت، ئەوە زانینی چیبوونی وشەکان لە توانایی خوێنەران دەردەچێت و کاری خوێنەر تەنیا دەبێت بە هەوڵدان بۆ هەڵدانیان. نموونەیەک لە لاپەڕەی ٦٤ی کتێبی خوێندنی کوردی بۆ پۆلی چوارەمی بنەڕەتی، ئەو ڕاستییەمان بۆ دەردەخات: "وەرزشکاران لە شولاری [...]". دوای سەرنجێکی زۆر، دەردەکەوێت کە دەبێ مەبەست ئەوە بێت: "وەرزشکاران لەشولاری [...]". لە لاپەڕەی ٩٥ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا، هاتووە: "ئای لەم بەفرە باریوە زەوییەک پارچە زیوە". مەبەست دەبێ ئاوا بێت: زەوی یەک پارچە زیوە. دانەنانی بۆشایی لە جێگای دروستی خۆی دەبێتە هۆکاری بە هەڵە تێگەیشتن لە ئامانجی نووسەر. دانەنانی بۆشاییش لەم پەیڤەدا هەر زۆر زەقە: "بەرێوبییەکەی گوت". "ڕێوبەک" و "ڕێوبیبەک" لە یەک لاپەڕەدا. (٤٦) ڕەچاونەکردنی بۆشایی، یان بەپێچەوانەوە دانانی بۆشایی لە نێوان دوو وشەی لێکدراوودا دەبێتە هۆکاری دوورخستنەوەی خوێنەر لە ئامانجی نووسینەکە. کاتێک وشەیەکی لەم چەشنە دەبینین: "مین ڕێژ"، دەبێ زۆر بە ئەزموون بین کە بزانین مەبەست مینڕێژە!

٦,٣,٩- نیشانەی هێڵی لار سلاش(/)

ئەم نیشانەیە بە مەبەستی دەربڕینی ئەلتەرناتیڤبوونی دوو وشە لە یەک کاتدا بەکار دێت. لە پاش و پێش هێڵی خوار بۆشایی دانانرێت. ئەم نیشانەیە زۆر جار لە کتێبەکاندا بەکار هاتووە، بەڵام دەتوانم بڵێم ژمارەی ئەو جارانەی بە هەڵە بەکار هاتووە، زۆر زیاترە لەو جارانەی دروست بەکار هاتبێت. بۆ نموونە کاتێک لە لاپەڕەی ٢٥ی کتێبی پۆلی سێیەمی خوێندنەوەی کوردیدا دەبینین کە نووسراوە: "بەڕێز مامۆستا / دەکرێ [ì]"، بۆمان دەردەکەوێت کە بەکارهێنانی بەم شێوەیەی نیشانەی هێڵی لار، بەپێچەوانەی پێناسە و کارکردی ئەم نیشانەیە. ئەم نیشانەیە لە شوێنی تریش، بۆ نموونە لە لاپەڕەی ٣١ی هەمان کتێبدا، بەبێ پاساوی دروستی ڕێزمانی و خاڵبەندی بەکار هاتووە.

٧- گرنگیی شێلگیری لە ڕێنووسدا

یەک لە خاڵە هەرە گرنگەکانی نووسین بە هەر زمانێک، بریتییە لە شێلگیربوون لە شێوازی نووسیندا. شێلگیری (consistency) بە تەنیا نابێتە هۆی بەرهەمهێنانی دەقێکی یەکدەست، بەڵکو یارمەتیدەری خوێنەرە بۆ ناسینەوەی نیشانەکان و وێنەکانی زمانی لە زەینی خۆیدا. کاتێک پیتێک بە چەند جۆر دەنووسرێت، کاتێک کردارێک بە چەند جۆر گەردان دەکرێت، کاتێک ڕێنووسی یەک وشە بە چەند جۆر دەردەکەوێت، زەینی فێرخواز دەکات بە هەڵگری چەندان وێنە لە شتێک کە لە جەوهەردا دەبوایە بە یەک شێوە بەرهەم هاتبووایە. ئەمە جگە لەوەی کە زەینی فێرخواز بە کۆمەڵێک زانیاری و وێنەی زیادە و بێ کەڵک و ناپێویست داگیر دەکات و لە توانایی فێربوونی کەم دەکاتەوە، دەبێتە هۆکارێک بۆ دڕدۆنگی و دڵنیانەبوون لە خوێندنەوە و نووسیندا. لەبیرمان بێت فێرخواز لە سەرەتای فێربووندا، وشەکان وەک وێنە لە زەینی خۆیدا ڕادەگرێت و گۆڕینی نیشانەکانی نووسین، دەبنە هۆکاری باوەڕ بە وێنەگەلی جیاواز و بەم پێیە ماناگەلی جیاواز، بۆیە بە باوەڕی من ئەگەر دەقەکان بە شێوەیەکی شێلگیرانە بە هەڵە بنووسرێن، کەمتر گرفتخوڵقێن دەبن، بەڵام ئەگەر هەر جارە و بە شێوەیەک بنووسرێن، ئەوە دەبنە هۆکاری

سەرلێشێواندنی فێرخواز و کەمکردنەوەی توانایی فێربوونی. خوێندنەوەی کتێبەکانی فێرکردنی زمانی کوردیی خوێندنی بنەڕەتی، نیشان دەدەن کە لە نووسینیاندا هیچ جۆرە شێلگیرییەک ڕەچاو نەگیراوە. ئەم ناشێلگیرییە ئاستی جۆراجۆری ڕێنووسی، ڕێزمانی و وشەیی هەیە. جاری وایە ئەم ناشێلگیرییە لایەنی تایبەتمەندیی زمانی بەخۆوە دەگرێت و نیشانی دەدات کە نووسەرانی دەقەکان، تایبەتمەندیی فۆنێتیکی زمانی کوردی فیدای زمانێکی تر دەکەن. بۆ نموونە کاتێک ئێمە وشەی "غۆرێلا" دەبینین، هەر زوو لە خۆمان دەپرسین، ئایا ئەمە هەمان گۆرێلا/گوریلا نییە کە لە زمانەکانی تری هیند و ئورووپاییدا بە "گ" دەنووسرێت و نووسەری دەقەکە لەژێر کارتێکەریی زمانی عەرەبیدا، "غ" لە جیاتی "گ" دادەنێت؟(٤٧) لە لاپەڕەی ٦٣ی کتێبی وەرزی یەکەمی پۆلی یەکەمدا شیعرێک نووسراوە و قافیەی شیعرەکە "وو"یە، کەچی دەبینین نووسراوە:

"ئێک و دو

ڕابە زوو". سەرەڕای ئەوەی "دوو" وەک قافیە بۆ شیعرەکە گونجاوتریشە، نووسەرانی کتێبەکە لەجیاتی "دوو" نووسیویانە "دو". لە لاپەڕەی ٢٨ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا وەک زۆر شوێنی تر تەبایی کردار و ناو لەبەرچاو نەگیراوە. کە بکەر کۆ بێت دەبێ کرداریش کۆ بێت. "لە سەرەتای پێشکەوتنی زانستی ژیان ئەو بۆچوونانەی دەربارەی زیندەوەران هەبوو، بۆچوونێکی سادە و ناتەواو بوو."کرداری "هەبوو" دەبێ هەبوون بێت و "بوو" دەبێ بوون بێت. سەرچاوەی زانستیی ئەم وانەیە دەبێ زمانی عەرەبی بووبێت، چونکە بە میکرۆسکۆپ گوتراوە "میکرۆسکۆب". لە کاتێکدا دەنگی "پ" لە کوردیدا هەیە، چ پێویستە وەک زمانی عەرەبی "پ" بکەینە "ب"؟ جاری وای جیاوازی زمانی نووسین و قسەکردن لەبەرچاو ناگیرێت. بۆ نموونە، بڕوانە ئەم ڕستەیە کە بەتەواوی شێوازی ئاخافتنی پێوە دیارە و نووسەر هیچ هەوڵێکی نەداوە ڕێوشوێنەکانی زمانی نووسین ڕەچاو کات: "مامۆستای بەڕێز: فێرخوازێ هەڵبستێنە پرسیاری لێبکە، لەم باسەی خوێندمان چی فێربوویت؟"(٤٨) لێرەدا جیاوازیی زمانی نووسین و ئاخافتن هەر لەبەرچاو نەگیراوە. ئەم زمانە بەتەواوی زمانی ئاخافتنە و لە نووسیندا دەبێ ڕێساکانی زمانی نووسین ڕەچاو بگیرێت. مامۆستای بەڕێز، فێرخوازێک هەڵبستێنە و پرسیاری لێبکە کە لەم باسە چی فێر بووە. یان "پرسیاری لێبکە، "لەم باسە چی فێر بوویت؟" دوالاپەڕەی کتێبی دووەمی خوێندنی بنەڕەتی، "پێرست"ە و "ر" ێکەی تەواو نییە و دەبێ "ڕ" بێت و لاپەڕەکە پڕە لە ناشێلگیری لە ڕێنووسدا. بۆ نموونە لە پێڕستدا نووسراوە "ڕێزگرتن لە کات" کە دەچی بۆ لاپەڕەی دیاریکراو، واتە لاپەڕەی ٥٩، دەبینی نووسراوە "ڕێزگرتن لە کات". ئیتر مرۆڤ هەر نائومێد دەبێ لە بێ دیقەتیی دانەرانی کتێبەکە و بڕستی لێ دەبڕێت. ئەوە بۆ "راستگۆیی" و "ڕاستگۆیی" و "رەوشتی سەردان" و ڕەوشتی سەردان" و چەند وشەی تریش دووپات دەبێتەوە. "بە دەنگ ناوەکانیان دەرببڕە، ".(٤٩) ناکرێ زۆر بە سانایی بگوترێت "بیانخوێنەوە"؟ ئاخر ناو ئەگەر بە "دەنگ" دەرنەبڕرێت، چۆن و بە چی دەردەبڕدرێت؟ "ئەم پیتانەی خوارەوە لێکبدە و وشەی لێدروست بکە:"(٥٠) چونکە پیتەکان زۆرن و لە چەندان دێڕدا هاتوون، دەبێ لە جیاتی "وشە" بگوترێت "وشەیان" لێ دروست بکە. ئەمە سەبارەت "چالاکی"ی ٣ش لە هەمان لاپەڕەدا دروستە. "جووجەڵەکان تووک نەرم و زەردن، بەدوای دایکە مریشک دەڕۆن و [...](٥١). دوای مریشک پاشگری "دا" پێویستە.

"جوانکاری شارو گەڕەک"(٥٢) ئەمە ناوونیشانی وانەیەکی کتێبەکەیە و زۆر درشت نووسراوە و وەک دەبینین دوو هەڵەی زەقی تێدایە؛ یای پێوەندی نییە و "و" پێوەندی بە "شار"ەوە لکێنراوە. دەقەکەش تژییە لە هەڵەی ڕێنووسی و ڕێزمانی. لاپەڕەی ٤٦ کە باسی "گوند" دەکرێت، هەست دەکەی باسی گوند لە چەند دەیەی پێشتردا کراوە. لە بواری خاڵبەندییشەوە کە کێشەکە وەک خۆیەتی و هەڵە زەقەکان بەردەوام دووپات دەبنەوە. "ژیانی گوندان زۆر سادەو ساکار و خۆشە."و"ی پێوەندیی لەم ڕستەیەدا و تەنیا بە مەودای یەک وشە، جاریک بە وشەی پێش خۆیەوە لکێنراوە و جارێکیش سەربەخۆیە.

لە کتێبی پۆلی سێیەمدا، بەشی "واتای وشەکان" هەمدیسان بە شێوازی کتێبەکانی پێشوو بەردەوامە و کێشەی شێلگیرنەبوون لە شێوازی نووسینیشدا هەر وەک خۆیەتی. لە لاپەڕەی ٨ی ئەم کتێبەدا، دوو وشە بەداوی یەکتردا دێن و دەبێ یەک جۆرە ڕێنووسیان هەبێت، بەڵام نییانە. "دۆزییەوە" و "دیتیەوە". لە کاتێکدا وشەی یەکەم دوو یای هەیە، وشەی دووەم تەنیا یەک یای هەیە. هەندێک جار وەڵامی پرسیاری ڕاهێنانەکان لەسەر

ناوەرۆکی دەقێک، لەناو دەقەکەدا نییە. پرسیاری ژمارە ٦ لەم چەشنەیە و داوای وەڵامێک لە فێرخواز دەکات کە لە دەقەکەدا هیچ ئاماژەیەکی پێ نەکراوە. (٥٣) کە شیعری شاعیرێک بڵاو دەکرێتەوە، ناساندنی شاعیرەکە، پەیڕەوی لە هیچ یاسایەک ناکات. بۆ نموونە هەندێک جار شاعیری شیعرە بڵاوکراوەکە، لە ژێرنووسێکدا دەناسێنرێت. (٥٤) ئەوە شتێکە کە پێشتر لە هەمان کتێبدا نەکراوە. بۆ نموونە لە لاپەڕەی ٦٢دا نەگوتراوە کە "قانع" کێیە و هەر بەم جۆرەش لە لاپەڕەی ٨٠دا نەگوتراوە "بێکەس" کێیە، کە چی لێرەدا باسی "محمد دارياس" دەکات و دەڵێت کێیە و بە چ زمانگەلێک بەرهەمەکانی بڵاو دەکاتەوە. لە لاپەڕەی ٤٦ی کتێبی پۆلی چوارەمدا "وانەیەک بۆ منداڵان"ی عەبدوڵڵا پەشێو بە کۆمەڵێک هەڵەی ڕێنووسییەوە چاپ کراوە. لە داوێنی لاپەڕەکەدا ناوی پەشێو خراوەتە نێو ئەو نیشانەیەوە، < < > >. مرۆڤ نازانێ بۆچی؟ هیچیش لەسەر پەشێو نەگوتراوە. لە کاتێکدا هەندێک جار لەسەر هەندێک شاعیری تر، یەک تا دوو دێڕ نووسراوە.

کاتێک یەک وشە لە یەک کتێبدا بە دوو جۆر دەنووسرێت، فێرخوازان لە دوارۆژدا دەبنە دوو بەرەی ڕێنووس و هەر بەرەی لاسایی یەک لە ڕێنووسەکان دەکاتەوە. وێدەچێت، هەموو دەمێک پێویستە جۆرێک لە دووبەرەکی لەنێو کورددا هەبێت. هەر لە یەکەمین کتێبی خوێندنەوەی کوردیدا ناشێلگیری لە نووسیندا دەست پێ دەکات. لە لاپەڕە ٢ی یەکەمین کتێبی خوێندندا "ناوەڕۆک" نووسراوە و لە لاپەڕە ١٥٣ی هەمان کتێبدا "ناوەرۆک" نووسراوە. ناوی یەکەم کتێبی خوێندنی دەورەی بنەڕەتی بریتییە لە: "خوێندنی کوردی"، کەچی لە سەرەتای پەرەگرافی دووەمی لاپەڕە ٣ی هەمان کتێبدا، لە کاتی ئاماژە بە کتێبەکەدا، دەنووسرێت، "خوێندنی کوردیی". ئەم ڕەوتە لە کتێبەکانی تریشدا بە بەرفراوانی دەبینرێت. بۆ نموونە، لە لاپەڕەکانی ٢٦ و ٤٥ی کتێبی پۆلی سێیەمدا، وشەی "پاییز" و "پایز" دەبینین و وەک فێرخواز نازانین دەبێ کامیان بنووسین و فێربین. لە لاپەڕەی ٥٦دا پەیڤی تووڕە بە دوو شێوەی جیاواز نووسراوە: "تورە" و "تووڕە". پرسیار ئەوەیە لە تاقیکردنەوەی فێرخوازان لە نووسینی کوردیدا، دەبێ پێوەری ڕاست و هەڵە چی بێت؟ شێلگیری تەنانەت لە ڕاهێنانەکانیشدا نییە. هەر لەم کتێبە، لە لاپەڕەی ٣٠دا پرسیار کراوە کە ساڵ چەند وەرزە؛ دواتر لە لاپەڕەی ٤٦دا هەمان پرسیار دووپات دەبێتەوە و لە لاپەڕەی ٤٦یشدا تازە داوا دەکرێت کە ئەم وەرزانە ڕیز بکرێن.

شێلگیری تەنانەت لە ناوی کتێبەکانیشدا نییە. هەر لەسەرەتای بینینی کتێبی پۆلی "دوویەمەوە" مرۆڤ لە خۆی دەپرسێت بۆ ناوی کتێبی پۆلی یەکەمی سەرەتایی، "خوێندنی کوردی" بوو و ئەم کتێبە بووەتە "خوێندنەوەی کوردی"؟ ئایا ئەم کارە بە مەبەستێکی تایبەت کراوە؟ ئایا لە پشت ئەم ناوگۆڕینەدا جیاوازیی مانایی کردارگەلی "خوێندن" و "خوێندنەوە" لەبەرچاو گیراوە؟ بە شێوەیەکی گشتی دەکرێت مرۆڤ "خوێندن" وەک بارتەقای study دابنێت و "خوێندنەوە" لەهەمبەری Reading دابنێت، بەڵام ئایا دانەرانی ئەم کتێبانە لەو ناوگۆڕینەدا، جیاوازیی چەمکییانەی ئەم پەیڤانەیان لەبەرچاو بووە.

لە بەکارهێنانی پەیڤێکی یەکدەست لە هەموو کتێبەکاندا بۆ ڕاهێنانی فێرخوازانیش، شێلگیری لەئارادا نییە. بە واتایەکی تر، ئێمە تووشی پەیڤگەلی "راهێنان"، "ڕاهێنان"، "چالاکی" و "ئەرکی ماڵەوە" دێین. لە کاتێکدا لە کتێبی یەکەمی بنەڕەتیدا بەردەوام "چالاکی" بەکار هاتووە، لە کتێبی پۆلی دووەمدا هەم "ڕاهێنان" و هەمیش "چالاکی" بەکار هاتووە. لە لاپەڕەی ٩٣ی کتێبی پۆلی سێیەمیشدا، لە کاتێکدا دوای هەر وانەیەک پێشتر بەشی "ڕاهێنان" و "چالاکی" هەبوو، ئێستا بەشی "ئەرکی ماڵەوە"یش زیاد کراوە. پرسیار ئەمەیە ئایا ئەمانە کردەوەگەلی جیاوازان؟ ئەگەر سەیری لاپەڕەی ١٨ بکەین، دەبینین لە "ڕاهێنان"دا نووسراوە: "فێرخوازی خۆشەویست، ئەم ڕستانەی خوارەوە تەواو بکە: "هەر لە لاپەڕەی بەرانبەردا "چالاکی" بەکار هاتووە و گوتراوە: "قوتابی خۆشەویست، ئەم مرۆڤانە چ کارەن لە بۆشاییەکاندا بیانووسە: "وەک دەبینین، جیاوازییەکی ئەوتۆ لەنێوان ئەو دوو "چالاکییەدا" نییە. وێناچێت "ئەرکی ماڵەوە"یش شتێک بێت جیاواز لە دوو ئەرکی "چالاکی" و "ڕاهێنان".

لە لاپەڕەی ٢٦ی کتێبی پۆلی سێیەمی بنەڕەتیدا وانەیەک تەرخان کراوە بە "زانایەکی نەمر"، "کۆپەر نیکۆس". ڕاستییەکەی ئەم ناوە ئاوا نییە و ڕاستییەکەی ئەوەیە: نیکۆلاس کۆپەرنیکۆس. گرنگە فێرخواز هەر لە سەرەتاوە ناوی کەسانی ئاوا گرنگ لە مێژوودا بە دروستی فێر بێت. لە باسی کۆپەرنیکۆس و پرسی

جوولەی زەوی و خۆردا، جیاوازییەکی زۆر زەق و هەڵە لەنێوان لاپەڕەی ٢٦ و ٢٨دا هەیە. دەقی لەم چەشنە دەبێت بە پشتبەستن بە سەرچاوەی زانستیی باوەڕپێکراوەوە بنووسرێت. لە لاپەڕەی ٦٩ی پۆلی پێنجەمدا لە داوێنی لاپەڕەکەدا ژێرنووسێک ئاگادارت دەکاتەوە کە ئەم دەقە لە "ئەنتەرنێت" وەرگیراوە. جارێک ئەمە بۆ "ئەنتەرنێت"ە و "ئینتەرنێت" نییە؟ دوایە "ئەنتەرنێت" چۆن وەک سەرچاوە وەرگیراوە؟ کام ماڵپەڕ و کەی؟ ئاماژەدان بە سەرچاوەی ئینتەرنێتی، ئەگەر هاوڕێ لەگەڵ ناوونیشانی ماڵپەڕەکە و کاتی سەردانەکە نەبێت، وەک ئەوە وایە، بڵێی سەرچاوەی نووسینێکت "کتێب" بووە، بێ ئەوەی بڵێی کام کتێب و هی کێ و کەی؟ لە لاپەڕەی ٦١ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا هاتووە: "یۆنانییەکان لە کۆندا بە (گریک) ناسرابوون". ئەمە وەک زانیاریی هەڵەیە. گریک ناوی دانیشتوانی وڵاتی گریسە و ئێستاش هەر بەکار دێت. لە لاپەڕەی ٦٣شدا هاتووە کە گریک یانی یۆنان. ئەمەش هەڵەیە گریک یانی دانیشتووی یۆنان واتە یۆنانی. لاپەڕەی ٣٨ی کتێبی پۆلی پێنجەم وانەیەکە سەبارەت بە "کەرکوک". هەر لەم لاپەڕەیەدا کەرکوک بە دوو جۆر نووسراوە: "کەرکوک" و "کەرکووک". "کەرکوک شارێکی دێرینی کوردستانە، یەکێکە لە شارە پیشەسازییەکانی هەرێمی کوردستان"، بەڵام ئەمە وەک زانیاریی ڕاست نییە و کەرکوک لە دەرەوەی هەرێمی کوردستانە و کێشەی لەسەرە. ڕەنگە مەبەستی نووسەر ئەوە بێت کە کەرکووک شارێکی کوردستانییە. لە هەندێک شوێنی کتێبەکاندا، بۆ نموونە کتێبی پۆلی سێیەم، لاپەڕەی ٢٩، ئەو چالاکییانەی دەبێ مامۆستا بیانکات، نووسراون. دەکرێ ئەم کارە لە کتێبەکانی تایبەت بە مامۆستاکاندا ئەنجام بدرێت و لاپەڕەی کتێبی فێرخوازان پڕ نەکاتەوە.

لە سەرتاپای کتێبەکاندا ناشێلگیریی لە ڕێزمان و ڕێنووسدا ڕەوتێکی زاڵی نووسینە. ئەم ڕەوتە هەر لە سەرەتای کتێبی پۆلی چوارەمیشدا خۆی دەردەخات. هەر لە لاپەڕەی یەکەمدا دەبینین کە "ر"ای سەرەتای وشە بە دوو جۆری جیاوازی "ڕ" و "ر" دەنووسرێت. لە لاپەڕەی ٣دا کاتێک پێشەکیی کتێبەکە ڕوو لە خوێنەرەوە دەکات، "ڕێگا"مان هەیە و "ڕێنووس "و"را "شمان هەیە. لە لاپەڕەی ٦دا لە کاتێکدا لە دەقەکەدا "ڕابەر" هاتووە، لە "واتای وشەکان"دا "رابەر" نووسراوە. لە لاپەڕەی ١٠٠ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا، لە یەک لاپەڕەدا وشەی "ڕاپەرین" چەند جار دووپات بووەتەوە، بەڵام بە دوو ڕێنووسی جیاوازی "ڕاپەڕین" و "راپەڕین". لە لاپەڕەی ٦ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا باس لەسەر پێناسەی ڕستەیە و لە دوو ڕستەی دوابەدوای یەکتردا وشەی "ڕستە" بە دوو جۆر نووسراوە. لە لاپەڕەی ٩١دا "پێڕست"ی ئەم کتێبە تەنیا لاپەڕەیەکە و لاپەڕەی دووەمی کە دەبێ نیوەی تری پێڕستەکەی تێدا بێت، فەرامۆش کراوە و سپییە. لە لاپەڕەی ٨٩ی کتێبی پۆلی سێیەمدا، لە کاتێکدا بەردەوام لە چالاکییەکانی پێشوودا نووسراوە "لە تێنووسەکەت" بنووسە و "دا"ی پاشگر لەبیر چووە، بۆ یەکەم جار لەجیاتی "تێنووس" "دەفتەر" بەکار هاتووە و پاشگری "دا"ش لەبیر نەچووە، بەڵام دانەرانی کتیبەکان هەمدیسان دەچنەوە سەر ڕەوتی پێشوو و کەڵک لە "تێنووس" و ڕێنووسی هەڵە وەردەگرنەوە. لە لاپەڕەی ٥٥ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا دەنووسن: "ئەم ڕستانەی خوارەوە لە تێنووسەکەت بنووسەوە". هەر ئەو ڕستەیە لە لاپەڕەی دواتردا ئاوا نووسراوە: "وەڵامەکان لە تێنووسەکەت دا بنووسەوە". هەرچەند ڕستەی دووەمیش لەبواری ڕێنووسەوە تەواو ڕاست نییە، بەڵام لە ڕستەی یەکەم ڕاستترە و پاشگری "دا" لەبیر نەکراوە، بەڵام ئەم پاشگرە دەبێ بە وشەی پێش خۆیەوە بلکێنرێت. لە لاپەڕەی ١٠٨ی هەمان کتێبدا وانەی "دەنکە گەنم" کە باس لە چاوچنۆکیی مێرووولەیەکی ڕەش لەهەمبەر مێرووولەیەکی سووورباودا دەکات، لەگەڵ بۆچوونی گشتی سەبارەت ژیانی هاوکاری و بە کۆمەڵی مێرووولە یەک ناگرێتەوە. لەم وانەیەدا دەستەواژەی لە دڵی خۆیدا بە دوو جۆری هەڵەی وەک "لە دڵی خۆی" و "لە دڵی خۆی دا" نووسراوە، ئەمەش وەک زۆر شوێنی تر فێرخواز دەخاتە بەردەم دوو جۆرە ڕێنووس و بێ گومان دەبێتە هۆکاری سەرلێشێواندن.

لە لاپەڕەی ٩٠ی کتێبی پۆلی پێنجەمدا، ڕستەیەکی لەم چەشنە دەخوێنینەوە: "سەربەستی و ئازادی واتای چی دەگەیەنێ؟" ئایا ئەمە دوو وشەی هاومانا نین؟ بەکارهێنانی دوو وشەی هاومانا لەدوای یەکتر تۆتۆلۆژییە (tautology). هەروەها، ئەگەر نیهاد کۆیە، ئەدی بۆ گوزارە تاکە؟ هەر بەم جۆرەش لە لاپەڕەی ٣١دا ئەم نیشانەیە دەبینین: "... تاد"، ئەمەش تۆتۆلۆجییە و هیچ پێویست ناکات نیشانەیەک و کورتکراوەی پەیڤێک کە هەردووک یەک ئامانج دەپێکن، بەدوای یەکتردا بێن.

جاری وایە ڕستەگەلێک دەبینی کە هەوڵی

پێناسەکردنێکی ڕێزمانی، یان زمانناسییانە دەدەن، بەڵام ڕستەکان هێندە لێڵن کە مرۆڤ ناتوانێت لە مەبەستی ڕستەکە تێ بگات. نموونەیەکی سەرنجڕاکێش دەتوانین لەم ڕستەیەدا ببینین: "هەمیشە دوو پیتی بزوێن لە زمانی کوردی بە دوای یەک نایەن، واتە (بە تەنیشت یەکەوە نابینین) وەک: (سێو، پیاو، یانە، یاری)."(٥٥) سەرەتای ئەم ڕستەیە زۆر سەرنجڕاکێشە. مەبەستی نووسەر ئەوەیە کە هەرگیز دوو پیتی بزوێن لە زمانی کوردیدا بە یەکەوە گۆ ناکرێن و بەم جۆرە دوو پیتی بزوێن بە دوای یەکتردا نایەن. سەیرەکەی ئەوەیە کە ئەو نموونانەی دراون ئەگەرچی بە ڕواڵەت دوو پیتی بزوێن دوابەدوای یەکتر هاتوون، بەڵام ڕاستییەکەی ئەو پەیتانە هەر دووکیان بزوێن نین. گرفت لێرەدا ئەوەیە کە "و – ی" لە ڕێنووسی ئارامیدا هەم بزوێنن و هەمیش نەبزوێن. ڕوونکردنەوەی ژمارە ٢ی ل ١٨ لەم پێوەندییەدا لەجێگای خۆیدایە، بەڵام وادیارە نووسەری ئەم دێڕانە ئەم ڕوونکردنەوەی لەبیر چووەتەوە.

لە کۆتایی ئەم بەشەدا دەبێ ئاماژە بە دیاردەیەکی ناشیاوی تر، واتە دیاردەی وشەگەلی ڕەسەنی کوردی بکەم. لە کتێبەکانی خوێندنی بنەڕەتیدا هەر لە سەرەتاوە کۆمەڵێک وشەی جێنەکەوتوو لە زمانی کوردیدا دەبینین، بەدەر لەوەی بە چ ئامانجێک بەکار هاتبن، ناتوانن لە خزمەت دەوڵەمەندکردنی زمانی کوردیدا بن. بۆ نموونە، بە بەردەوامی وشەگەلی وەک "پەرتووک"، "پێنووس" و "تێنووس" لە کتێبەکاندا بەکار دێت. لەمێژە باسی ڕەتکردنەوەی بەکارهێنانی "پەرتووک" لەجیاتی کتێب لە کۆمەڵگەی کوردیدا جێگیر بووە و ڕووناکبیران و نووسەرانی کورد بە دەگمەن وشەی لەم چەشنە بەکار دێنن. کەس نووسەرێک نابینێت بڵێت من "پەرتووکێکی" تازەم نووسیوە. کەس ناڵێت دەچمە بازاڕی پەرتووک لە هەولێر. لە سەردانی هەر خوێندنگە و زانکۆیەکی کوردستان، مرۆڤ هەر زوو بۆی دەردەکەوێت کە هەم مامۆستا و هەمیش فێرخواز لەجیاتی "پەرتووک"و "تێنووس"، کتێب و دەفتەر بەکار دێنن. "هەر لەم کتێبانەشدا ئەوە بە شێوەی ئاسایی کتێب و دەفتەرە کە بەکار دێت. بۆ نموونە. لە لاپەڕەی ٣ی کتێبی پۆلی یەکەمدا هاتووە "خوێندنی کوردی سێ کتێب دەگرێتە خۆی." لە لاپەڕەی ١٥٢ی هەمان کتێبدا، نووسراوە "کتێبی ئاینی [ئایینی] زەردەشت". باشە ئەدی بۆ وشەی "پەرتووک" فێری فێرخواز دەکرێت، لە کاتێکدا دانەرانی کتێبەکە، بۆ خۆیان ئەم پەیڤە بەکار ناهێنن. "دۆستی نەزان بەڵای خوایە"، مامۆستا هەژار بەو کەسانە کە بە نێوی ڕەسەنایەتی، هەوڵی داتاشینی وشەی سەیر و سەمەرە دەدەن، دەڵێت: "چینێک منالی ڕیش سپی و پیری بە لانک و دەسرازە" کە بە نێوی "کوردایەتی تۆخ"ەوە زمانی "بەستەزمانی" کوردی لاوازتر و پەرەوازەتر و بێ خودانتر دەکەن.(٥٦)

٨- گرنگیی پلانداڕێژی و شێلگیری لە زاراوەدا

دابەشبوونی زمانی کوردی بە سەر سێ گرووپی سەرەکیی کرمانجیی سەروو، ناوەڕاست و خوارووودا و نەبوونی دەرفەتی سیاسیی لەچەشنی دەوڵەت "نەتەوە بۆ ستانداردکردنی ئەم زمانە، بووەتە هۆکاری کۆمەڵێک کێشەی سەرەکی لە کوردستان و پرسی پلان و سیاسەتی زمانی. دەرفەتی وەدەستهاتوو لە هەرێمی کوردستان لە ساڵی ١٩٩١ بەم لاوە، هەلێکی بێ وێنەی بۆ چارەسەریی پرسی زمانی کوردی ڕەخساندووە. بەداخەوە لەبەر بەرفراوانی و ئەوپەڕسنووریی پرسی زمانی کوردی، هەرێمی کوردستان ناتوانێت وەڵامدەرەوەی هەموو کێشەگەلی زمانی لە ئاست کوردستانی گەورەدا بێت، بەڵام بێ هیچ گومانێک سیاسەتێکی فەرهەنگی و زمانیی شیاو لە هەرێمی کوردستان دەتوانێت بەشێکی زۆر لەم کێشەیە چارەسەر بکات و یارمەتیدەرێکی گەورە بێت بۆ چارەسەریی لایەنەکانی تری ئەم کێشەیە لە بەشەکانی تری کوردستان و لە هەلومەرجەکانی تردا.(٥٧) نەخشەی زمانیی باشووری کوردستان لە هەنگاوی یەکەمدا بە سەر دوو زاراوەی سەرەکیی کرمانجیی سەروو و کرمانجیی ناوەڕاستدا دابەش بووە. هەڵبەت، هەبوونی ئاخێوەرانی زاراوەکانی تریش لە هەرێمدا، نابێ وەپشت گوێ بخرێت و دەبێ لەسەر بنەمای سیاسەتێکی زمانی و فەرهەنگیی دیمۆکراتیکدا هەڵسوکەوتی لەگەڵ بکرێت. چۆنایەتیی ڕوانین و چارەسەریی پرسی دوو زاراوە سەرەکییەکەی کوردی لە باشووری کوردستان، دەتوانێت ڕەنگدانەوەی گرنگی پەروەردەیی، فەرهەنگی، کۆمەڵایەتی و تەنانەت سیاسیشی هەبێت. لە کتێبەکانی خوێندنی کوردی لە قۆناغی بنەڕەتیدا هەوڵێک دەبینرێت بۆ لێک نزیککردنەوەی ئاخێوەرانی دوو زاراوەی کرمانجیی سەروو و ناوەڕاست. لە کاتێکدا کتێبەکانی خوێندنەوەی کوردی لە هەنگاوی یەکەمدا بە کوردی ناوەڕاست نووسراون، لە چەند شوێنێ ئەم کتێبانە چەند لاپەڕەیەکی

زۆر کەم تەرخانی زاراوەی کرمانجیی سەروو کراوە. لە لاپەڕەکانی ١٥٠- ١٥٢ کتێبی وەرزی یەکەمی پۆلی یەکەمی بنەڕەتیدا، "فەرهەنگۆک"ێک دانراوە. لەم فەرهەنگۆکەدا بارتەقای وشەکان بە زاراوە جیاوازەکان نووسراون و لە پێش هەر وشەیەکدا کەوانەیەک کراوەتەوە و تێیدا زاراوەی وشەکان دەستنیشان کراوە: کرمانجی ژووروو، کرمانجی ناوەڕاست، کرمانجی خواروو و گۆران. پرسیار ئەوەیە، ئایا لەم ئاستە سەرەتاییەی خوێندندا، پێویستە ئاماژە بەو هەموو زاراوەیە بکرێت؟ هەڵبەت لە پێڕستی کتێبەکەدا (لاپەڕەی ١٥٤) نووسراوە: "فەرهەنگۆک بۆ مامۆستا"، بەڵام لە لاپەڕەی تایبەت بە فەرهەنگۆکەدا، تەنیا نووسراوە "فەرهەنگۆک"، بەڵام هەر لە کتێبی پۆلی سێیەمەوە، دوای هەر وانەیەک هەوڵ دراوە لە بەشی "لێکدانەوەی وشەکان"دا بارتەقای وشەگەلی کرمانجیی ناوەڕاست لە کرمانجیی سەرووشدا فێری فێرخواز بکرێت، ئەگەرچی مرۆڤ دەتوانێ لە نیازپاکیی دانەرانی کتێبەکان تێ بگات، بەڵام بە دڵنیاییەوە لە بواری پەروەردەیی و زمانییەوە ئەم هەوڵە زۆر نەزۆکە و ناتوانێ دەرەنجامێکی سەرکەوتووانەی لێ بکەوێتەوە. لاپەڕەی ٤ی کتێبی پۆلی سێیەمی بنەڕەتی، سەرەتای نەریتێکی نوێ لەژێر ناوی "واتای وشەکان: "دەست پێ دەکات و لە کتێبەکانی داهاتووشدا دوای هەر وانەیەک دووپات دەبێتەوە. مرۆڤ هەر زوو هەست دەکات ئەمە هەوڵێکە بۆ واتە و ماناکردنەوەی وشەکانی کرمانجیی ناوەڕاست بە کرمانجیی ژووروو، بەڵام ڕاستییەکەی ئەمە ئەو شتە نییە کە بە شێلگیری بەردەوام بێت. جاری وایە وشەکان بارتەقای کرمانجییان بۆ دادەنرێت و جاری واش هەیە کە بەرانبەرێکی کرمانجیی ناوەڕاست، یان سۆرانی بۆ واتەی وشەکە نووسراوە. ئەمە ڕاستییەکەی گرفتخوڵقێنە. لە باسی "واتای وشەکان"دا دەبێ بگوترێت کە دوو لاکێشی/هاوکێشی "وشە" و "واتا" لە جێی خۆیدا نییە. ئەوانە واتە نین، بەڵکو وشەی هاومانان (synonym). هەندێک جار شێوازی گەردانکراوی کردارێک وەک وشە لە لیستەکاندا دانراوە. ئەمە کارێکی شیاو نییە، چونکە لە فەرهەنگی وشەدا مرۆڤ ناتوانێ شێوازی گەردانکراوی کردار وەک وشە بدۆزێتەوە، بەڵکو دەبێ لەجیاتی شێوازی گەردانکراو لە شێوازی چاوگ کەڵک وەرگیرێت. بۆ نموونە، "ڕامەکە" وەک وشە دانراوە و "واتا"کەشی بووەتە "هەڵمەیێ"(٥٨). بێ گومان ئەمانە شێوازی گەردانکراوی نەرێنیی"ڕاکردن"ن لە زەمەنی ڕانەبوردوودا بۆ دووەم کەسی تاک. گرفتێکی تری "واتای وشەکان" ئەوەیە کە هەندێک جار بەرانبەرەکان هی دوو زاراوەی کرمانجیی سەروو و ناوەڕاستن، ئەوەش سەرەڕای نیاز باشی دانەرانی ئەم کتێبانە، ناتوانێت لەجێی خۆیدا بێت. ڕاستییەکەی فێربوونی وشە لە دەرەوەی بەستێنی زمانی و زاراوەیی خۆیدا شتێکی زەحمەتە و فێرخواز بەبێ شارەزایی لەگەڵ تایبەتمەندییەکانی زاراوەیەک ناتوانێ بە فێربوونی چەند وشەی ئەو زاراوەیە، ببێت بە ئاخێوەرێکی باشی زاراوەکە.

هەندێک جاریش لە کۆتایی وانەکاندا "لێکدانەوەی وشەکان" بەکار هاتووە، بەڵام ئەم سەردێڕەش لەجێی خۆیدا نییە، چونکە ئەوەی زۆربەی جاران دەبینرێت هەمدیسان بارتەقای وشەکانە لە زاراوەی کرمانجیی سەروودا. لێکدانەوە، ڕاستییەکەی، شرۆڤەیە، نەک دانانی بەرانبەرێک بۆ وشەکە بە زاراوەیەکی تر. هەڵبەت لەم بوارەشدا، هەر وەک ڕێنووسی کتێبەکان، هیچ شێلگیرییەکی زمانی و زاراوەیی لەبەرچاو نەگیراوە. بۆ نموونە، "گوێ" و "گو". دوو وشەن لە دوو زاراوەی جیاوازدا، بەڵام "هێمنی" و "لەسەرخۆ" دوو هاومانان لە چوارچێوەی زاراوەیەکدا.

لە کتێبی خوێندنەوەی کوردیی پۆلی سێیەمی بنەڕەتیدا (لل.٣٢-٣٣) بۆ یەکەم جار دەقێک بەتەواوی بە زاراوەی کرمانجی نووسراوە. لەم دەقەدا، "سەیرانەک ل کوردستانێ"، هەستێکی نەتەوەیی دەبینرێت بۆ یەکدەستکردنی زاراوەکان و بوون بە خاوەنی یەک زمان، بەڵام پرسیار ئەوەیە ئایا ئەم شێوازە لە تێکەڵکردنی زاراوەکان شێوازێکی سەرکەوتوانەیە؟ مایکل شایەت، زمانزانی ئەمریکایی و پسپۆڕێکی بێوێنەی زمانی کوردی، باس لەوە دەکات، تەنیا ڕێگای لێک نزیککردنەوەی زاراوە کوردییەکان بریتییە لە شارەزاکردنی ئاخێوەرانی زاراوەیەک بە زاراوەکەی تر. بە باوەڕی شایەت لەو ناوچانەی کە زۆرینەی ئاخێوەرەکانی، سەر بە کرمانجیی ناوەڕاستن، دەبێ خوێندن بەم زاراوەیە بێت. لە هەمان کاتدا، بۆ ئەوەی فێرخوازان لەگەڵ زاراوەکەی تردا شارەزا بن، دەبێت وانەیەک بەو زاراوەش هەبێت. هەر بەم جۆرەش دەبێ لەو ناوچانەی زۆرینەی ئاخێوەرەکانی سەر بە زاراوەی کرمانجیی سەروون، دەبێ خوێندن بەم زاراوەیە بێت و وانەیەکیش بە زاراوەی

کرمانجیی ناوەڕاست پێشکەش بکرێت. بەم جۆرە، وێڕای ئەوەی کە فێرخوازانی زاراوەیەکی دیاریکراو بەباشی فێری زاراوەی خۆیان دەبن، لە وانەیەکی تایبەتدا هەتا ئاستی تێگەیشتن و توانایی پێوەندیی چالاکانەی دوولایەنە بە زاراوەکەی تر، دەچنە پێش(٥٩). دیاریکردنی کات بۆ ئەم وانەیە و چۆنایەتیی بەڕێوەبردنەکەی، دەبێ لە ئاکامی لێکۆڵینەوەیەکی مەیدانیی دروستدا بێت و بە هیچ شێوەیەک پەلەی تێدا نەکرێت. هەر وەک پێشتر ئاماژەم پێ کرد، پرسی زاراوەکان پرسێکی نەک تەنیا زمانی، بەڵکو فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و سیاسیشە. ئەزموونی دوورودرێژی پێوەندیی دوولایەنەی ئاخێوەرانی سۆرانی و کرمانجی لە کوردستان نیشانی دەدات کە زۆر کەمن ئەو کەسانەی بتوانن بە هەر دوو زاراوەکە بەباشی قسە بکەن و بنووسن. داڕێژەرانی پلانی خوێندن لە کوردستان دەبێ وەڵامی ئەو پرسیارە بدەنەوە، ئایا دەیانەوێت هەموو دانیشتوانی کوردستان بە یەک زاراوە قسە بکەن؟ ئایا بەڕاستی ئەو کتێبانەی دەورەی خوێندنی بنەڕەتی ئێستا، لە دهۆک و زاخۆ دەخوێنرێن؟ ئایا فێرخوازان، دوای تەواوکردنی ئەو کتێبانە، دەتوانن وەک ئاخێوەرێکی دانیشتووی سلێمانی کە بە سۆرانی دەئاخێوێت، قسە بکەن و بنووسن؟ ئەگەر وەڵامەکە ئەرێنی نییە، دەبێ بیر لە ستراتیژییەکی تری خوێندن بە زمانی کوردی و کتێبە وانەییەکان بکرێتەوە. بە باوەڕی من بۆچوونی مایکل شایەت لەم پێوەندییەدا بۆچوونێکی گرنگ و ڕێنوێنە.

٩- ئەنجام

خوێندنەوەی وردی کتێبەکانی فێرکردنی کوردی لە دەورەی خوێندنی بنەڕەتیدا نیشانی دەدات کە ئەم کتێبانە هەڵگری کۆمەڵێک کەموکورتیی بنەڕەتین و ناکرێ مرۆڤ چاوەڕوان بێت ئەم کتێبانە لە پەروەردەکردنی نەوەیەکی خوێندەواری وردبینندا سەرکەوتوو بن. گلەیی زۆر لە هەڵەنووسی و جیاوازیی نۆرمی نووسین لەنێوان نووسەرانی کورددا تەنیا دەتوانێت بە دەستەبەرکردنی ستانداردێکی نووسین لە دەورەی بنەڕەتیدا ڕیشەکێش بکرێت. بەداخەوە فەوزای بەرفراوان و هەمەلایەنەی نووسین لەو کتێبانەدا تەنیا دەتوانێت لە خزمەت قووڵکردنەوەی کێشەی نووسین لە کوردستاندا بێت و زیاتر لە هەموو کاتێ لە ڕێنووسێکی ستاندارد دوورمان بخاتەوە. دەکرێ کەموکورتییەکانی ئەم کتێبانە لەم خاڵانەی خوارەوەدا پۆلێن بکرێن:

١- نەبوونی ڕێنووسێکی یەکدەست و شێلگیر زۆر بە زەقی لەم کتێبانەدا خۆی نیشان دەدات. بە جۆرێک کە هەندێک جار لە لاپەڕەیەکدا چەند شێوە ڕێنووس دەبینرێت. ئەمە کارتێکەرییەکی یەکجار کوشەندەی لەسەر دیققەتی زمانی و زانستیی فێرخوازان دەبێت و هەر لە سەرەتای خوێندنەوە، لە دید و بۆچوونێکی هاوبەش لەسەر شێوازی نووسینی کوردی، بێ بەشیان دەکات.

٢- لە بواری ڕێزمانییشدا کەمتەرخەمیی زۆر لە دەقەکاندا دەبینرێت. شێوازی نووسین لەو کتێبانەدا زۆر لە شێوازێکی پەروەردەیی و هاندەر بۆ بەرهەمهێنانی نەوەیەکی نوێی ئافرێنەر دوورە.

٣- جۆرێک لە پاشاگەردانی لە نووسینی دەقی کتێبەکاندا دەبینرێت کە مرۆڤ هەست دەکات هیچ جۆرە هاودەنگییەک لەنێوان دانەرانی ئەم کتێبانە لەئارادا نییە.

٤- ئاستی زانستی و فاکتایی دەقەکان زۆر جاران دەکرێت بە ساکاری بخرێتە ژێر پرسیار. نووسینی دەقی زانستی بە زمانی سادە کارێکی یەکجار زەحمەتە و دەبێ بەڕێوەبەرانی پەروەردە لە هەڵبژاردنی نووسەری ئەم جۆرە دەقانەدا ئەوپەڕی وردبینیی زانستی و پەروەردەیی ڕەچاو بکەن.

٥- ڕێگای زاڵبوون بەسەر بەربەستەکانی تێگەیشتن لە دەقێکی نووسراو، شتێک نییە جگە لە خاڵبەندییەکی دروست. ئەگەر نیشانەکانی خاڵبەندی بە دروستی بەکار نەیەن، ئەوە تێگەیشتن لە دەق دەتوانێت ببێت بە کردەیەکی ئەستەم. لەو کتێبانەدا خاڵبەندی، وەک یەکێک لە گرنگترین تایبەتمەندییەکانی نووسین، زۆر بە سانایی پشتگوێ خراوە و مرۆڤ بە دەگمەن دەتوانێت ڕێچکەیەکی تۆکمە لە خاڵبەندی بەدی بکات. بۆشایی پێش و دوای وشە و ئەندازەی بۆشایی نێوان وشە و ڕستەکان، هیچ یاسایەکی نووسین پەیڕەو ناکات. نیشانەکانی خاڵبەندی، بە شێوەیەکی مەزاجی بەکار هاتوون و مرۆڤ هەست ناکات لەپشت بەکارهێنانی نیشانەکانی نووسیندا هیچ چەشنە یاسا و ڕێسایەک ڕەچاو گیرابێت.

٦- ئەم لێکۆڵینەوەیە لە هەنگاوی یەکەمدا بە ئامانجی دەستنیشانکردنی هەڵە سەرەکییەکانی ڕێنووسی و ڕێزمانی، ئەنجام دراوە. نابێ ئەم لێکۆڵێنەوەیە وەک هەڵەچنیی کتێبەکانی خوێندنی کوردی سەیر بکرێت.

ڕاستییەکەی ژمارەی هەڵەکانی هەر شەش کتێبی قۆناغی بنەڕەتی ئەوەندە زۆرن کە دەستنیشانکردنی هەموویان نە ئەرکی ئەم نووسینەیە و نە لێرەدا جێگایان دەبێتەوە. ئەم وتارە هەوڵێکە بۆ دەستنیشانکردن و پۆلێنکردنی هەڵە سەرەکییەکانی ڕێزمانی و ڕێنووسی.

٧- لایەنی کارتێکەریی ئەم کتێبانە لەسەر ناسنامەی نەتەوەیی و جێندەریی فێرخوازانی کوردستان دەبێ بابەتی لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ بێت.

١٠- پێشنیاز بۆ چارەسەری

لەسەر بنەمای ئەم لێکۆڵینەوەیە لە لایەنی ڕێنووسی و ڕێزمانیی کتێبەکانی خوێندن/خوێندنەوەی کوردیی قۆناغی خوێندنی بنەڕەتی لە فێرگەکانی باشووری کوردستان، ئەم تێبینی و پێشنیازانە ئاراستەی لایەنی پێوەندیدار لە حکوومەتی هەرێمی کوردستان دەکرێن:

١- بەر لە هەر شتێک دەبێ باوەڕ بە پڕەنسیبی بێ هەڵەیی لە کتێبگەلی خوێندنی قۆناغی بنەڕەتیدا بێنین. بە واتایەکی تر، لەبەر گرنگیی ئەو قۆناغە لە داڕشتنی کەسایەتیی فێرخوازاندا، دەبێ باوەڕمان بە ڕەوابوونی تەنانەت یەک هەڵەش لەو کتێبانەدا نەبێت (zero tol-erance) بە بینینی ئەزموونی وڵاتانی پێشکەوتوو، ئەمە چاوەڕوانییەکی نامومکین و ناواقعی نییە.

٢- خوێندنەوەی وردی کتێبەکانی "خوێندنی کوردی"ی قۆناغی بنەڕەتی، نیشانی دەدات کە بەداخەوە هیچ ستانداردێک لە نووسین و ئامادەکردنی ئەم کتێبانەدا ڕەچاو نەکراوە. بەدەر لە هەر پاساوێک لەمەڕ ئەو هەڵە زۆر و زەبەلاحانە لە ناوەرۆک و شێوازی ئەم کتێبانەدا، مرۆڤ دەتوانێت لە کارتێکەریی ئەم کتێبانە لەسەر کەسایەتیی ئاڵۆز و بێ دیقەتی نەوەیەکی بەرچاوی نەتەوەی کورد لەسەر خاکی خۆی و لەژێر سێبەری بەڕێوەبەریی خۆیدا، تەواو نیگەران بێت.

٣- هەموو ئەو کەسانەی لە بەشی بەڕێوەبەرایەتیی کتێبە وانەییەکاندا کار دەکەن دەبێ بەردەوام وەبیر خۆیان بێننەوە کە چ ئەرکێکی مێژوویی و گرنگیان لەسەر شانە. ئەم کەسانە بە دوور لە هەموو ڕوانگە و بۆچوونی زمانەوانی و ڕێزمانی، دەبێ لەسەر شێوازێکی هاوبەشی زمانی و پەروەردەیی کۆک بن. ئەم ڕێکخراوەیە وەک دەزگایەکی سەر بە وەزارەتی پەروەردە، نابێت بە هیچ شێوەیەک ئیزن بە دەرکەوتنی ئاڵۆزی و ناکۆکیی ڕێزمانی و ڕێنووسیی خۆیان لە کتێبە وانەییەکانی خوێندنی بنەڕەتیدا بدەن. ڕەنگە ئەم بوارە تەنیا بوارێک بێت کە تێیدا دیاردەی دیموکراسی بێ واتایە و ئەوەی چاوەڕوان دەکرێت تەنیا و تەنیا دەقی بێ هەڵە و لە هەموو بوارێکەوە تێر و تەسەلە.

٤- بەڕێوەبەر، یان بەڕێوەبەرانی ئەم دەزگایە دەبێ لە هاوفیکری و پسپۆڕیی هەموو ئەندامانی دەزگاکەیان تەواو دڵنیا بن. ئەندامانی ئەم بەڕێوەبەرایەتییە بەر لە نووسینی کتێبەکان، دەبێ لە ئاکامی کۆمەڵێک سیمینار و وۆرکشۆپدا دڵنیا بن کە تێگەیشتنێکی هاوبەشیان لە گرنگی و کارکردی کتێبگەلی وانەیی هەیە و لەسەر یەک شێوازی ڕێنووسی و ڕێزمانی و پەروەردەیی، تەواو ساغ بوونەتەوە.

٥- کتێبگەلی ئێستای قۆناغی خوێندنی بنەڕەتی، پێویستییان بە پێداچوونەوەیەکی ڕادیکاڵ هەیە. بەڕێوەبەرایەتیی کتێبە وانەییەکان دەتوانن بۆ ئێدیتی کتێبەکانیان لە دوایین قۆناغی بەر لە چاپ و بڵاوبوونەوە، پشت بە ئەو نووسەر و لێکۆڵەرەوە کوردانە ببەستن کە لە بواری نووسینی کوردیدا خاوەنی توانایی و ئەزموونی پێویستن. لەبەر تایبەتمەندییەکانی ئەلفوبێی کوردی و نەبوونی بەرنامەی هەڵەگری کۆمپیوتەری بۆ زمانی کوردی، دەبێ پێداچوونەوەی دەقە نووسراوەکان وەک بەرپرسیارییەکی گرووپی سەیر بکرێت و دوا دانەی کتێبەکان، بەر لە چاپ، بە شێوەی سلاید نیشان بدرێت و ئەندامانی لیژنەی پێداچوونەوە و هەڵەگر بە تێکڕایی لەسەر ڕێنووس و ڕێزمانی دەقەکان ساغ بنەوە و ئیمکانی هەبوونی هەر جۆرە هەڵەیەک، هەرچەند بچووکیش بێت، لە دەقەکاندا نەهێڵنەوە.

٦- لایەنی ناسنامەسازیی ئەو کتێبانە و ئامانجی پەروەردەکردنی مرۆڤی نەتەوەیی، دیموکرات و وڵاتپارێز و ڕەخنەگر و زانستی، دەبێ وەک باسێکی سەربەخۆی تر لێکۆڵینەوەی لەسەر بکرێت و هەموو ئەزموونەکانی ناوخۆ و ناوچەیی و جیهانی بۆ بەرهەمهێنانی دەقگەلی ئەوتۆ، لەبەرچاو بگیرێن.

٦- ناوەندەکانی بەرپرس لە زمانی کوردی دەبێ بە شێوەیەکی جیددی بیر لە بەرهەمهێنانی کتێبێکی سەرچاوە (reference) بۆ داڕشتنی نۆڕمەکانی نووسین بکەنەوە. بۆ لایەنی خاڵبەندی، دەکرێت مرۆڤ پشت بە یاساکانی خاڵبەندی لە ئاستی نێونەتەوەییدا ببەستێت. وەرگێڕانی هەندێک سەرچاوەی باوەڕپێکراوی جیهانی، دەتوانێ خزمەتێکی گەورە بێت بۆ ئەم مەبەستە. تایبەتمەندییەکانی ڕێنووسی کوردی دەبێ لەلایەن

لیژنەیەکی پسپۆڕی زمانییەوە ئامادە بکرێن و کتێبگەلی خوێندنی قۆناغی بنەڕەتی دەبێ لەسەر بنەمای کتێبێکی لەم چەشنە بنووسرێنەوە. ڕاستییەکەی، لە ساڵانی ڕابردوودا چەند هەوڵی گرنگ بۆ نووسینەوەی یاساکانی خاڵبەندی بە زمانی کوردی، دراون. بەپێی هەلومەرجی کۆمەڵگەی کوردی و پرسی زاراوەکان، باشتر وایە هەوڵێکی سەرانسەری لە باشووری کوردستان بدرێت و بە کۆکردنەوەی زۆرترین ژمارەی پسپۆڕانی کورد بۆ دانانی کتێبێک لەسەر یاساکانی خاڵبەندی و نووسین بە کوردی، ئاسۆی ڕێنووسێکی یەکگرتوو، ڕوونتر بکرێت. قۆناغی دوای بەرهەمهێنانی کتێبێکی لەم چەشنە، ئەوەیە کە وەزارەتی پەروەردە و هەموو دامودەزگا حکومییەکان نووسراوەکانیان بەپێی ئەم یاسایانە ئاراستە بکەن. دەبێ دەزگاکانی ڕاگەیاندن لە هەموو چالاکییەکانی خۆیاندا ئەم بڕیارانە ڕەچاو بکەن.

٧- لێکۆڵینەوەی لەم چەشنە، خوێندنەوەی ورد و ڕەخنەییانەی کتێبە وانەییەکان، دەبێ لە سەر هەموو کتێبەکان و لە هەموو قۆناغەکانی تری خوێندن لە کوردستاندا ئەنجام بدرێت.

٨- پرسی چۆنایەتیی پەروەردە لە بواری زاراوەکاندا، دەبێ زۆر بە تێبینی و لێوردبوونەوەیەکی هەمەلایەنە، بەڕێوە بچێت و لە داڕشتنی کتێبە وانەییەکاندا دەبێ تایبەتمەندیی زاراوەیی ناوچەکانی کوردستان لە بەرچاو بگیرێت.

پەراوێز و ژێدەر:

(٤٢) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی سێیەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل٨٢.

(٤٣) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی چوارەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل٥٤.

(٤٤) لیژنەیەک لە وەزارەتەکانی پەروەردە و خوێندنی باڵا، خوێندنی کوردی بۆ پۆلی یەکەمی بنەڕەتی، وەرزی دووەم، چاپی دووەم، ٢٠١٥، ل٣١.

(٤٥) س. پ.، ل٦٠.

(٤٦) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی چوارەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل٣٨.

(٤٧) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی دووەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل٦٣.

(٤٨) س. پ.، ل٥٨.

(٤٩) س. پ.، ل٤.

(٥٠) س. پ.، ل١٥.

(٥١) س. پ.، ل٦٦.

(٥٢) س. پ.، ل٥٠.

(٥٣) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی سێیەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل٦١.

(٥٤) س. پ.، ل٦٤.

(٥٥) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، ڕێزمان و خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی پێنجەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل١٨.

(٥٦) شەرەفکەندی، عەبدولڕەحمان (هەژار)، هەمبانە بۆرینە (فرهنگ کردی-فارسی)، انتشارات سروش، تهران، ١٣٦٩، ل١٨.

(٥٧) بۆ باسێکی کورت لەسەر پرسی سیاسەتی زمانی و زاراوە کوردییەکان، بڕوانە:

ئەحمەدزادە، هاشم، "هەڵوێستی ٥٣ نەفەر و چارەنووسی زمانی نەتەوەیەک"، زمان، ئەدەب و ناسنامە، ستۆکهۆڵم: کتێبی ئەرزان، ٢٠١١، لل١٧٤-١٧٧.

(٥٨) لیژنەیەک لە وەزارەتی پەروەردە، خوێندنەوەی کوردی بۆ پۆلی سێیەمی بنەڕەتی، چاپی هەشتەم، ٢٠١٥، ل٦٦.

(٥٩) بۆ زانیاریی زیاتر لەگەڵ بۆچوونی مایکڵ شایەت لەمەڕ پرسی خوێندن بە زاراوە کوردییەکان، بڕوانە:

https://zivmagazine.com/2016/06/15/meet-the-american-polyglot-who-is-in-love-with-kurdish/, viewed on 23 July 2016.

(٦٠) بۆ هەوڵێکی تاکەکەسی، بەڵام گرنگ، بڕوانە:

http://www.yageyziman.com/renus.htm

لەنێو ئەو کارانەی کە لەم پێوەندییەدا کراون و لەسەر ئینتەرنێت وەدەست دەکەون، دەتوانین ئاماژە بەم بەرهەمانە بکەین:

١- پتر لە ٤٠ خاڵ کە زیاترین هەڵەی ڕێنووسییان تێدا دەکرێت.

٢- ڕێنووسی زمانی کوردی، زانستپەروەرانی کورد، یاگەی زمانی کوردی، فێرگەی زمانی کوردی.

٣- ڕێنووسی یەکگرتووی زمانی کوردی، بەدران حەبیب، ئەکادیمیای کوردی، ٢٠٠٤.

٤- هەوڵۆچکەیەکی تری، بەرەو ڕاستەڕێیەکی ڕێنووسی زمانەکەمان، ئەکادیمیای کوردی، ٢٠١٠.

٥- کێشەی نووسینی بزوێنی (î) لە زمانی کوردیدا، دیاکۆ هاشمی.

٦- کێشەی ڕێنووسی هەمزە، دیاکۆ هاشمی.

٧- ڕێنووس بە ڤیدیۆ.